

2 - 55

ՌՌԻԲԻՆ ԲԵՐԲԵՐԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՆՈՐԱԳՈՅՆ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐԸ.

Մ Ա Ս Ն I.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ—ՄՏԸԾՈՂ.

(Արխիվական անալիզ) :

Տպագրական և հրատարակչական ակցիոներական ընկերութիւն

Ռոստով Գոնի վրայ :

1898.

985

ԲԱ
27764

ՌՌԻԲԷՆ ԲԵՐԲԵՐԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՆՈՐԱԳՈՅՆ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՆԵՐԸ.

Խ Ե Ս Ն I.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ—ՄՏԵԾՈՂ

(Արիտիկական անալիզ) :

Տպագրական և հրատարակչական ակցիոնեռական ընկերություն
Ռոստով Գոնի վրայ :

1898.

985-42

Дозволено Цензурою. С.-Петербургъ, 10-го Октября 1898 г.

743-2013

ԲԱՆԱՍՏԵՂԻՆԻՍՏԵՆՈՂ:

ՀԱՅՈՑ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԲԱՆԱՍՑԵՂԺՆԵՐԸ

I

ԲՆԱԼԱՏԵՂ, ՆՕ-ՄՏԸՆՕՈՂ,

(ԿՐԻՏԻԿԱԾԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՄԻՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ)

 և ու իր վերջին երգը չէր կրգած Հայոց ազգային բանաստեղծը, Պամառ-Քաթիպան, երբ ութսունական թվականների սկզբից մինչև իննսականի սկզբները, այսինքն մօտ 8—10 տարւայ ընթացքում երևեցան Հայոց գրականական ասպարիզում մինը միւսի ետեից՝ չորս Հայ բանաստեղծ՝ Յովհաննէս Յովհաննիսեան, Լեւոնց, Յովհաննէս Թումանեանց և Աղէքսանդր Ծատուրեան։ Սա մի բնորոշ և հետաքրքիր երևոյթ է, որ մի փոքրիկ ժամանակամիջոցում դուրս եկան չորս՝ զանազան գոյնի և ոյժի բանաստեղծներ։ այս երևոյթի պատճառները որոնելու է ութսունական թվականների Հայոց կեանքի պայմաններում։ Մինչդեռ ահա 7—8 տարի է, որ չենք կարող մի այլ նոր բանաստեղծի վրայ մատնանիշ անել։ Այս չորս բանաստեղծներն էլ մի յայտնի Հայեցակէտից նայած — միևնոյն ներքին ոգին են կրում. նրանց բոլորի մօտ էլ միևնոյն մօտիվները տեսնում ենք, և այդ մօտիվները ազգային ոգի են կրում, ոմանց մօտ ըմբօստ ու ժահրալից, ոմանց սխուր ու բոմանտիկ ձևով արտայայտած։

Սակայն մի այլ տեսակէտից, նրանցից մի բանիսը բոլորովին առանձին տեղ են բռնում իրանց հասկացողութիւններով ու նրանց արտայայտելու միջոցով, և շատ դէպքերում արմատօրէն զանազանւում են իրանց ընկերներից, միւս բանաստեղծներից:

Այդ առանձին և իրան յատուկ բնորոշ տեղը բռնում է և երիտասարդ բանաստեղծ Մեռնցը, որի բանաստեղծութիւնները զբաւած են ութսունական թւականներում և այս և տեսած մօտ 150 երեսից 1890 թ. Ս. Պետերբուրգում *).

Հակառակ ընդունւած այն կարծիքին, թէ իբր միտքը և սիրտը միմեանց մէջ չեն համաձայնւում, թէ մինչև իսկ հակառակ թուիքներ ունեն— Մեռնցի թէ միտքը և թէ սիրտը այնքան սերտ կապելով են միացած, որ զժամար է նրանց մէջ մի որ և է հակասութիւն գտնել: Ինչ որ Մեռնցը ցանկանում է իբրև հասարակ մարդ, նա ցանկանում է այդ և՛ իբրև բանաստեղծ, և՛ իբրև փիլիսոփայ, և՛ իբրև մտածող: Նրա բանաստեղծութիւնն էլ շնչում է առողջ և պարզ զգացմունքով, հեռու մեթաֆիզիկական ծակ ցանկութիւններից ու երազներից: Նա զգացւում է և իր զգացմունքը հոգեբանօրէն պարզում է. նա խորհում է և ահա աշխատում է իր խորհածը, մտածածը ապացուցանել մէջ բերելով օրինակ էւօլյուցիայի օրէնքը:

*) Թէ Մեռնցի և թէ միւս հայ բանաստեղծների մասին խօսելիս՝ մենք աչքի առջ կունենանք նրանց այն բանաստեղծութիւնները, որոնք առանձին գրքայինքն ունենալով են գուրու եկած:

իր ցանկութիւններին կամ ուղածներին նա որոնում է հիմք և բնական պատճառներ: Սակայն բանաստեղծը երբէք իր ոտանաւորները չի շփոթում հրապարակախօսութեան հետ, և չի նայում իր զբաւածների վրայ իբրև լոկ փիլիսոփայական կամ հասարակական յայտնի մտքերի պրոպագանտա: Մեռնցը ինքը իր ոտանաւորներին „կեանքի մրմունջներ“ կամ թէ „արտի ցաւ ու սէր“ անունն է տալիս: Հայ բանաստեղծի զբաւածներում մենք տեսնում ենք նախ և առաջ մի բանաստեղծ — ինտելլիգենտ 19-րդ դարու վերջին. յետոյ՝ մտածող, փիլիսոփայ, տեղ տեղ հրապարակախօս ու մարտիչ: Ամբողջ ժամանակ նա զբաղւած է զաղափարով, նա նրանցից չէ, որոնց համար ի դէպ, չենք ասում տեղեկացիան, բանաստեղծութեան մէջ երկրորդական տեղին է բռնում: Ղուբ ամեն մի ոտանաւորում տեսնում էք, որ բանաստեղծ — փիլիսոփայական ընդունակ է աւելի խորհելու, քան թէ հարուստ ֆանտազիայով սաւառնելու, իսկ տեղ տեղ նա ուղղակի գերադասում է միտքը այն աստիճան, որ գեղարուեստականը կորչում է: Այլ ոգևորւած յայտնի մտքով, յայտնի իդէայով՝ Մեռնցը աշխատում է իրական կեանքը և զաղափարը միացնել և կամ մէկը միւսին կցել անբաժանելի կապելով: Փիլիսոփայութիւնը նրա մօտ կարծես սպանում է տեղ տեղ նրա ոգևորութիւնը, նրա զգացումը, և իբրև բնական հետեանք այս բոլորին լինում է այն, որ նա աւելի խորհում է, քան թէ զգում. ուստի և նրան պակասում է մի բանի տեղ լերիկական թարմութիւն, լերիկական կայծ: Այլ ահա այդ է պատճառը, որ նրան շատ չեն կարգալ և աւելի ևս շատերը չեն հասկանալ, որովհետև ընթերցողի ու բանաստեղծի

տեղծի մէջ տեղը կայ մի տեսակ պարիսպ, որ դոյանում է բանաստեղծի ծանր ոճից, հարուստ լեզուից, բայց սակաւ գործածւող բառերից, ներքին խոր իմաստից, և շատ տեղ անգոյն արտաքինից և կամ ոլորածոյ բառահիւսութիւնից: — Եւ դ բոլորը իհարկէ վնասում է Լեռնցի գեղարուեստականին, և դժարամարտի է դառնում միջին ընթերցողի համար. մինչդեռ ինտելիգենտ ընթերցողի համար վերեւ յիշւած պակասութիւններից կամ դժերից շատերը երկրորդական տեղն են բռնում և նա նախ և առաջ տեսնում է բանաստեղծի մէջ 19-րդ դարու վերջի կիսին մի զաւակ, լին նրան կրծող ու արտամաշ հասարակական հարցերով. մի զաւակ՝ որի ոգեկան կրիզիսը, այսպէս թէ այնպէս, բերում է դէպի մի հաստատ ու գեղեցիկ ապագայի դադափար ամբողջ մարդկութեան համար, և այդ ապագայի համար ոչ թէ միայն զգացւած, այլ և համոզւած ու մտածող մարտիչ:

„Սեանքի նպատակը“, „տանջանքի երկիրը“, „բռնաբարւած մարդը“, որին բանաստեղծը „Արտեթէոս“ է կոչում, „գեղ ապագան“, որին այնքան հաւատում է Լեռնցը — „վատը“, իբրեւ յայտնի պայմանների հետեանք և նրա փոխադրւելը լաւով — ահա Լեռնցի բանաստեղծութեան գլխաւոր մօտիւնները, որոնց նա տալիս է անվերջ կասկածների, մռայլ հարցերի և խոր անպիղծ կերպարանք ու ձև. մի խօսքով ձեր հանդիման բացւում է մտքի ու խորհրդածութեան պոէզիա: Մեր ընթերցողներին փոքրիկ դադափար տալու համար՝ ենթարկենք Լեռնցի մի բանի բանաստեղծութիւնները կրիտիկական անալիզի:

Բանաստեղծ-մտածողը „Միայն մի գիշեր“ իր գեղեցիկ բանաստեղծութեան մէջ այնքան հարուստ ու ձիշտ մտքեր է տալիս, որ մենք կանգ կառնենք սոյն բանաստեղծութեան վրայ և մանրամասն վերլուծման կենթարկենք ամբողջ ուսանաւորը:

Մի գիշեր, երբ մռայլ մտքերը բանաստեղծի գլխում խռնւում են, նա հարց է տալիս, թէ ինչ բան է մարդը՝ որ մի խեղճ, վրտիս, բայց բարձր էակ է.

« . . . Եւ դո՛ւ. խեղճ էակ, վրտի՛տ, բայց և բարձր,
Մարդ,—անյիշելի ժամանակներից
Եռացեալ ես դու էակներից,
Որ քո յանդիման այժմ շատ են ցածր.
Ե՛նչո՛ւն դարերի ընթացքում խաւար,
Ե՛նչո՛ւն ճիգերի, տոկունութեան գնով,
Եւսօր դարձել ես տէր նրանց համար,
Եւսօր զսպում ես նրանց հըզօր կամքով:
Բայց մի ժամանակ փոքր էիր, տըկար,
Վայրի գազանից չէիր տարբերւում:
Թափառում էիր մըթին անտառում՝
Ե՛նչեղու անբան, չնչին, անկատար:
Բայց բընութեանդ հսկայ ոյժերով,
Ղանդաղ ու դժւար, մանրը քայլերով
Ղու գիտցար քեզի աւելի կըթել,
Շուրջ տիրող բնութեան հետ միշտ կուել:
Եւ դու սկսար տեսնել ու մոլթ հասկանալ
Եւ՛ն, ինչ չկարեցան այլ կենդանիներ.
Քո նեղ ուղեղում ըսկսան արթնանալ
Ղիտակցութիւնդ ու նրա պատկերներ»....

Այստեղ բանաստեղծ-փիլիսոփան ուղղակի մեզ տալիս է գեղեցիկ ոճով ու բանաստեղծօրէն գրած՝ Ղարաինի յայտնի տէօրիան ու մարդկային զարգացումը և յառաջացումը, էւօլիւցիան: Մարդը առաջացել է «էսկիներից», այսինքն՝ ամենատարրական կազմաճեղք—պրոտոպլազմից, յետոյ անցնելով զանազան աւելի և աւելի բարդ կազմաճեղքներից՝ գալիս հասնում է մինչև իր ներկայ օրգանիզմի դրութիւնը, երբ մարդ անունն է ստանում. բայց այդ կատարում է անյիշելի ժամանակների ընթացքում: Մարդը ունի մի և նոյն օրգանիզացիան, մի ամբողջ շարք մօրֆօլոկիական ձևեր՝ յատուկ և միւս տեսակ կենդանիների և մի քանիսից նա զանազանւում է միայն «բանակութեամբ» և ոչ «որակութեամբ»:

Ըստ Ղարաինի, ինչպէս և ըստ Ա. Կոննցի ուրեմն՝ «բնութեան հսկայ ոյժերով» դանդաղ քայլերով, հազարաւոր տարիների ընթացքում մարդս անցնելով անթիւ «կերպերից», «տեսակներից», «սեռերից», — ստացաւ իր ներկայ ֆիզիկական կազմակերպութիւնը, բայց մի ժամանակ նա իր ամբողջութեամբ չէր տարբերւում միւս շնչաւոր արարածներից: Մարդկային այս էւօլիւցիային օգնեցին գլխաւորապէս երկու հիմնական օրէնքներ, որոնք նախնական ժամանակներում մեծ դեր էին խաղում, նախ՝ բնական ընտրողութեան, յետոյ գոյութեան կռիւի օրէնքը: Ուրեմն Ա. Կոննցը չի ընդունում «առաջին» մարդուն, լինի նա հայ, հրէայ, կամ մի այլ ազգից: Ինչ որ կայ միշտ չէ եղել այդպէս, ուրեմն և հետեանք է բնական յայտնի պայմանների, մարդը ևս դանդաղ և աննկատելի

էւօլիւցիայի մի յայտնի օղակն է: Այլ հէնց այդ աստիճանաբար զարգացումը կամ էւօլիւցիան է, որ եղել է, է, և պիտի լինի, և մարդը միայն պէտք է հասկանայ այդ զարգացման գաղափարը ու յառաջ ընթանայ, զարգանալով և աւելի կատարելագործւելով: Այլ յիրաւի, եթէ նա չի կարող կամ չի ուզում այդ անել. — նա դատապարտւած է կորչելու, ոչնչանալու:

Ամեն բան ինչ չի կատարելագործւում — ժամանակից յետ է մնում և ինքն իրան դատապարտւում է բայրօյական ու ֆիզիկական կորստի:

Ղիտական փաստերը այդ կն ասում, և մեզ մնում է միայն փաստերից օգտւել:

Այդպէս՝ տալով մեզ մարդու արտաքինի, նեւթականի էւօլիւցիան — Ա. Կոննցը անցնում է և նրա ներքին կեանքի, հոգեկան կեանքի էւօլիւցիային:

Տեսնելով մահը, նախնական մարդը, ասում է Ա. Կոննցը, չհասկացաւ «միտքն այդ երևոյթին» և կարծեց «բուն է լոկ, բուն երկարատե» և նա անմորմօր թաղեց

«... եղբօրը, խաբրւած այն ցնորքով,

թէ է նըրա հոգին մ'նում է կենդանի»...

Յետոյ կարծելով, որ գտել է ստեղծագործութեան զաղտնիքը նա սկսում է կուռքեր կանգնեցնել և պաշտել: Ա. Կոննցը մեզ մի գեղեցիկ պատկեր է տալիս, թէ ինչպէս նախնական մարդը ֆէթիշիզմից սկսած՝ գալիս է մինչև միաստեղծութեան գաղափարը:

«Այլ ըսկսար կուռքեր քեզ կառուցանել
կենդանիներից, ծառ ու զեռունից,

Բնութեան բաղմազան հրգօր տարրերից:
Լ. էքդ ամպերի խորերն էր ընկել—
Որոտն էր թնդում այնտեղ անարգել—
Օրնրաչօք ընկար դու նրա առջև. »
ահա և արևապաշտութիւնը նախնական մարդու՝

«Լ. էքդ շլացրեց ոսկեղէն արև
Որ գեղ վառում էր ծովի երեսին,
Ղողով պաշտեցիր դու այդ երկուսին,
Ղիշերայ ժամին խաղաղ, անվրդով
Տեսար սիրադէմ, մեղամաղձ լուսին
Լքծաթէ առին ժպտելիս սիրով—
Նրանց պաշտաման առարկայ դարձրիր»...

Այդ երջապէս մարդը զարգանալով գալիս է մինչև այն
դրութիւնը երբ՝

«Յետոյ երկնային ունին չը կապոյտ
Ղու գերմարդկային վայր հռչակեցիր»:

Եւ այդ բոլորով մարդը իրան միթարեւ ջանաց, երբ
նրան անցեալը անյայտ էր, իսկ ապագան էլ մութ: Ղա
հասկանալի է, բանի որ մարդը հանդիպելով յայտնի ոյժե-
րին բնութեան մէջ, իրան անգոր, ընկճած է զգում և
ուրեմն մի պաշտպան է որոնում, թէկուզ և «կապոյտ
ոչնչից»... Ղայց դարերի ընթացքում մարդը ուժեղա-
նում է և սկսում է կուրիլ բնութեան երևոյթների հետ
և շատ դէպքերում նրանց յաղթում է. անցնում են
դարեր և մարդը՝

«... Ղո քննող մտքով
Լ. յժմ ըմբռնել ես էութեանդ ոգին,
Լ. յժմ թափանցել ես գաղտնիքը բնութեան,

Շատ բան առել տակ քո իշխանութեան
Եւ գիտես, որ լոկ հիւր ես անցաւոր
Երկրագնդիս, որ սկիզբ ունէիր՝
Կունենաս նոյնպէս վախճան դու մէկ օր... »

Լ. մեն բան զարգանում՝ ամեն բան փոխում է, ուրեմն
ոչինչ անվախճան, ոչինչ յաւիտենական. և զարգացած մին-
չև այդ աստիճան, ասում է բանաստեղծը, մարդը տալիս
է արդեօք այն հարցին պատասխան, թէ ինչումն է
նրա կոչումը: Ղայց առաջ բան մարդկային կոչումի
մասին խօսելը, տեսնենք՝ թէ բանաստեղծ-փիլիսոփան ինչ-
պէս է հասկանում մարդկային կեանքը: Ղնչպէս երգչի
լարերն կտրատում են, ասում է բանաստեղծը, և հըն-
չիւնը մեռնում է, այնպէս և մահի սառն հարւածից
կեանքը վերջանում է. չէ՞ որ մարդը «... մի բարդ
ձուլածք է, անթիւ, անհամար մանր մասնիկներից
օդային կազմած»:

Լ. հա ձեզ Ֆիդիօթօգիական քիմիայ, որ մարդու վրայ
նայում է իբրև անթիւ ատոմներից կազմած պլազմա-
ների մի բարդ ձուլածք, բանաստեղծը ատօմ ու մոլեկուլա
բառերի տեղ, որ գուցէ բանաստեղծութեան մէջ սաղ չեն
գալիս, ասում է «մանր մասնիկներից օդային»:

Լ. յդ բարդ ձուլածքը շնչաւոր էակ է, մտքերի ու
զգացմունքների տէր. բայց ահա փչում է մահու շունչը և
ամեն բան վերջանում է: Ուրեմն՝ կայ մի ինչ որ մահ,
մի սարսափելի երևոյթ, որ կեանքի վերջին խօսքն է. սա-
կայն մարդը, ասում է Լ. եռնցըր, արդէն շատ պարզ է
նայում մահի վրայ:

«Մ'ա՛հ, դու լոկ բնութեան հըլու ոյժ ես մի,
«Քայքայումն իմ մէջ գտնւած տարրերի:»
«Մ'ա՛հ, սոսկատեսիլ կերպարանքով
«Չես յայտնւում դու, սարսափ աղբերով,
«Ե՛ն օրից, երբ որ թափանցեցի ես
«Քո մութ խորհուրդը: Ո՛չ ի՛նչ— դա դու ես» ...

Յետոյ բանաստեղծը գալով այն եղրակացութեան, որ շատ սերունդներ եկել գնացել են, իրանց արածը կտակելով ժառանգին, համարեալ թէ ամենքը անցել են միևնոյն ճանապարհով, միևնոյն պատմական էտապով, ենթարկելով բնութեան միշտ նոյն օրէնքին, ասում է, որ մենք էլ անցնում ենք նոյն ձուլւածքով. իսկ խոր ապագայում վերստին նոյնը պիտի լինի և՛

«Ե՛նթիւ սերունդներ— վիժւածն եր մեզնից
Միմանց կեանք տալով ու յաջորդելով»

իրանց կարճ կեանքի հետքերն պիտի թողնեն ու հեռանան:

Ե՛ս այսպէս լինելով՝ սակայն բանաստեղծի որոնող միտքը, անայիգը քայլ առ քայլ հետևում է մինչև մարդու, անհատի ներքին, մտաւոր ու հոգեկան աշխարհը, ամենախոր անկիւնները և հարցնում է կեանքից՝

«Հարցնում եմ քեզնից իմ հըզօր ձայնով, —
«Ի՛նչի՞ համար եմ, ասա՛, ես ապրում» ...

Կեանքը կարծես չի պատասխանում պօէտի յուզւած մտքին. սակայն նա չի յուսահատւում և ինչպէս հմուտ վերաբոլով իր գործիքով բաց է անում հիւանդոտ մարմինը, նոյնպէս մարդկային խելքի «հպարտ ոյժը կ'թափանցէ ծածուկ խորքերը կեանքի» և ահա ինչ է լսում բանաստեղծ փիլիսոփան իբր պատասխան իր հարցին՝

« . . . Երկրագնդիս վրայ է սկսած քո ծագում,
Ե՛նտեղ էլ կ'լինի մէկ օր քո վաղձան,
Երկրագնդիս վրայ լոկ ունես դու կեանք,
Ե՛նտեղ էլ կ'լինի քո մութ գերեզման.
Ե՛նտեղ է քո ցաւ, լաց, բաղդ ու բերկրանք,
Ե՛նտեղ է քո դժոխք ու արքայութիւն:»
«Հայրերդ ապրել են, կուել օրն 'ի բուն,
Որ դու աւելի երջանիկ լինիս,
Եւելի լաւ կեանք կտակել են քեզ,
Տանելով շիրիմ իրենց ցաւերը:
Քեզնից յետ կըգան նոր սերունդները.
Չարդի՛ր մի քանի փուշ այժմեան կեանքի,
Որ նրանց ճանապարհն աւել հարթ լինի:»
«Բաղդն ու խնդու թիւն գալիք մարդկութեան—
Պա՛հ է նպատակը քո կարճ գոյութեան:
Տանչւել, մարտնչել, ապրել շարունակ—
Ե՛հա քո կոչում: Տոկա՛, աշխատի՛ր.
Մեծ է ճանապարհը: Կըգայ պանծալիք
(Օրն, երբ կըհնչէ լոյսի յաղթանակ . . . » . . .

Եհա բանաստեղծ-փիլիսոփայի կրօնը, կամ աւելի ճիշտն ասած, ինչպէս նա հասկանում է մարդկային կեանքի իմաստը, raison d'être. ահա մարդու կոչումը՝ օգնել, գործել ներկայումս, աչքի առաջ ունենալով ապագայ սերնդի երջանկութիւնը. սրանումն է, ասում է Լեւոնցը, մարդու բարձր և միակ կոչումը: Արջանիկ է արդեօք իրան զգում անհատը, երբ իր անձնական բաղդի յանդիման նկատում է միայն մերձաւորի լացը ու ցաւը. ո՛չ, ասում է Լեւոնցը, ուստի և միայն ալտրուիզմը կարող է մարդուն երջանիկ անել և սրանում կարծես նա տեսնում է էտիկայի բնական և միակ օրէնքը:

Թէ՛ւ մեր գործի պտուղը կ'ընդուն շատ անգամ ապա-
գայում, սակայն մենք կարծում ենք, որ գործը լինում է
յանուն ներկայ բաղդաւոր կեանքի: Ուրեմն և գործի վրայ
նայել իբրեւ ներկայ, ժամանակակից հարցի և նրա իրա-
կանացման վրայ: Բացի այդ՝ վերցնենք ճշմարիտ ինտել-
լիգէնտին ,

— վերցնենք ասում ենք մի ինտելլեգենտ, որը ունի յայտնի
համոզումներ, գաղափարներ, հասարակական գործունէու-
թեան յայտնի պրօկրամ, մինչև իսկ յայտնի միջոցներ իր
գաղափարի իրականացման համար. կրդտենք, որ նա գոր-
ծելիս՝ իրան երջանիկ է զգում, որ մարտնչում է յանուն
իր պաշտած գաղափարի իրականացման, միշտ ոգևորւած՝
թէ՛ նրա փայփայած գաղափարը վաղը կամ մօտ ապագա-
յում կ'իրականանայ: Ի հարկէ, եթէ զուտ խէջօղիայի
հիման վրայ մի ինտելլեգենտ սկսում է գործել, այսինքն
միայն նրա համար, որ պէտք է գործել և թէ գործելը լաւ
է, սակայն առանց լաւ ըմբռնելու «գործի» ոչ պատմական
պահանջները, ոչ գործի ներքին պատճառները, առանց
մի սէր տածելու դէպի այդ գործը, կամ առանց հաւատի
դէպի իրականացումն այդ գործի ապագայում—նա՝ հէնց
առաջին քայլափոխում՝ հանդիպելիս զանազան խոչընդոտ-
ների՝ կ'տատանւի, կ'թուլանայ, կ'հիասթափւի, կ'կորցնէ
իր տոկունութիւնը. նրա համոզման հիմնաքարերը կ'շարժը-
ւին, կ'կոտրատւին ու կ'փլչին, և այն՝ որ դեռ երէկ
բարձր աշտարակ էր կարծես, այսօր առաջին հարւածից
դարձել է քարերի մի կոյտ, մանր յոյսեր, ջարդւած հա-
մոզմունք և դժգոհ ու անտանելի բարոյական մի դրու-
թիւն: Ուրեմն գործունէութեան համար և համոզմունք

և սէր է հարկաւոր: Այլ խօսքով մենք կասենք գիտա-
ցական գործունէութիւն: Այլ ահա այդ ժամանակ ինտել-
լեգենտը կարող է իրան երջանիկ զգալ, — չէ՞ որ նա
համոզւած է, որ իր գործունէութեամբ կ'փոքրացնէ ապա-
գայ սերնդի տանջանքը, որ նա կրնազեցնէ շահագործ-
ւածների, հարստահարւածների թիւը:

Այս բանաստեղծութիւնը, որ կրում է «Միայն մի
գիշեր» անունը, և որի փոքրիկ անալիզը մենք աւինք
այստեղ՝ մի շէտեօվի է հայոց ամբողջ բանաստեղծութեան
մէջ, իր իմաստով ու ներքին զգացմունքով. այդ բանաս-
տեղծութիւնը զուտ փիլիսոփայական ոգով է զրկւած,
տակայն գեղեցիկ լերիկական արտայայտութեամբ:

Մենք կարող ենք համարձակ ասել, որ «Միայն մի
գիշեր»-ը լինի ռուսաց, թէ Ֆրանսիացոց պօէզիայի մէջ՝
եթէ երևնար,—մինչև այժմ գնահատւած կ'լինէր ըստ իր
արժանիքին և վայրէջ իր պատուաւոր տեղը բռնած կրլինէր...

* * *

Ահա մի այլ նմուշ բանաստեղծի փիլիսոփայական
պօէզիայի, որ կրում է «Իեանք և մահ» վերնագիրը, և
որը գրւած է 1886 թ.: Այս բանաստեղծութեան, ինչ-
պէս մասամբ և «Միայն մի գիշեր»-ի՝ մէջ I եռնոցը
տալիս է այն հոգեբանական-հասարակական հարցերը, որ
XIX-րդ դարու ինտելլեգենտը ստիպւած է տալ ինքն իրան:
Հեղինակը հարցնում է—«մեռնո՞ւ թէ ապրե՞լ», և եթէ
ապրել՝ յանուն ինչի՞, որդեօք՝ յանուն իր գաղափարնե-
րի՞ն, բայց եթէ գաղափարներն էլ մերթ ընդ մերթ թը-

ւում են նրան, թէ Հիւանդ մտքերի ցնորքներ են լոկ, թէ ունայն երազների սոււեր են միայն՝ ի՞նչ անել:

«Կեանք և մահ . . . ապրե՛լ . . . և ինչու համար .
Կեանքը մի շարք է ծանր ու երկար
Խորին վշտերի, վրդովումների,
Հոսահատութեան, կուրի, տանջանքի . . .
«Սողալ աշխարհում, նըպատակներով
Սիշտ ոգևորւած՝ առաջ գնալ սրտով,
Սակայն ու՛ր է, ու՛ր այդ բոլորն հանգում.
Սարդէ՛ պարտիզում, թէ փրշէ պսակում»

Ահա այդպիսի հարցերից յետոյ Հեղինակին տիրում է մի տեսակ պէսսիմիզմ, և նա տեսնում է իր շուրջը զւարթ, անհոգի դէմքեր, որոնք անցեալը մոռացած՝ ապագայի մասին էլ անհոգ են և որոնք «անգիտակցական դերասաններ են մարդկային կեանքի կատակերգութեան»: Այդպիսի րոպէներում բանաստեղծը զգում է, կարծես, կեանքից, ուրեմն նրան մնում է հնդկական ասկետի՞զմ և ընդ միշտ ապրել իբրև կենդանի դի՛ակ . . .

Ո՛չ. բանաստեղծը հանդարտեցնում է իր սիրտը, խեղճում է իր ցաւերը, որովհետև նա համոզւած է, որ ժամանակակից մթնոլորտն է մեղաւորը, և բոլոր չարիքի պատճառը պէտք է որոնել յայտնի պայմանների մէջ.

«Սարդերն են փտը և ոչ աշխարհը,
Կեանքն է չնչին—ո՛չ մարդկութիւնը» . . .

Եւ կայ մի մեծ ապագայ, բանաստեղծի ասելով, ուր մարդիկ «հաւասար» ու հեղահամբոյր կապրեն, ուր մարդկութեան ներկայ չարչարանքը վերջապէս ծայր կունենայ:

Բանաստեղծը դառնում է իտէալիստ և օպտիմիստ. նրա համար ապագան շատ աւելի գեղեցիկ է, քան թէ ներկան, և ահա նա դարձեալ հաշտւում է կեանքի հետ, որովհետև

« . . . Ղշմարտութեան հովանիի տակ
Կ'հնչէ բարութեան հրդօր յաղթանակ:
«Դու, ո՛վ մարդ թշառ մեր ժամանակի,
Սարտն չի՛ր յանուն այդ ապագայի,
Դու ես ե՛կ հրապարակ իբրև պարզ զինւոր,
Ենվարձ մի սրտով, յուսով լուսաւոր.
Եւ այն ապագայ երանութիւնից
Քեզ կ'լինի բաժին սուրբ, արիւնալից
Նրա համար մղած մարտը յաղթական՝
Եւ դրօշակով մեծ ու անկործան» . . .

Բանաստեղծը հաւատում է մի այնպիսի ապագայի, որտեղ ոչ թէ միայն պարիսպների վրայ փորագրած կամ գրքերի մէջ գրած կրկինին «ազատութիւն», «հաւասարութիւն», «եղբայրութիւն», — այլ իսկապէս իրականացած կրկինի հանուր մարդկութեան համար Ֆրանսիական բուրժուազիայի մեծ խօսքերը, որոնք սակայն այժմ մեռած խօսքեր են միայն: Բանաստեղծը ասում է «հաւասար» կապրեն, և նա իզուր չի ասում այդ բառը, ըստ որում նա ակնարկում է նիւթական կեանքի հաւասարութեան վրայ, այսինքն, այնպիսի մի կեանք է նա երեւակայում, ուր մարդկային աշխատանքի անիրաւ շահագործման վերջ դրւած կ'լինի, ուր մարդ իր աշխատանքի ամբողջ օգուտը, ամբողջ պտուղը կ'ստանայ, ուրեմն աշխատաւորներին ևս շահագործողների չեն լինիլ: Բանաստեղծի ըղձած ապագայում աշխատանքի արդիւնքը ու նրա

վաշեւումը աշխատաւորին պիտի պատկանի լիովին... Հետեւապէս այդպիսի մի գեղեցիկ ապագայ իրականացման համար արժէ և բոլոր ոյժերով դիմել, արժէ զոհւիլ, տանելով կեանքի բոլոր ծանրութիւնները. այո՛, բանաստեղծը վճռում է ապրել միայն մի նպատակի համար — գործելու յանուն այդ «գեղ» ապագայի, թէկուզ և մարտի պատահի:

« ուզում եմ ապրել,
Ուզում եմ ես մարտ, ուզում եմ գործել,
Միտք ու տանջանքով գըրաւել հոգիս,
Մէր, վիշտ, տրտմութիւն — բաժին իմ սրտիս... »

Եւրոպայի սրտամաշ խնդիրները պահանջում են միտք տանջանք . . . մարտ

*
* *

Մի այլ հարց, որը ականայ մեր ուշադրութիւնն է գրաւում իր խորութեամբ Լեոնեցի բանաստեղծութեան մէջ — դա «միջավայրի» հարցն է: Եւրոպէս է «Մեր սերունդը» ոտանաւորը, որ խելացի և լի ներքին իմաստով մի բանաստեղծութիւն է, թէև բոլորովին ինքնուրոյն, մերթ շատ երկայն, մերթ շատ կարճ յանգերով ու չափերով: Միջավայրի (milieu, среда) մեծ նշանակութիւնը 19-րդ դարում իրատ ակնյայտի կերպով ցոյց տուեց գիտութեան համարեա բոլոր ճիւղերում: Բնական գիտութեան մէջ Պարսինը և միւսները ցոյց տւին բնական միջավայրի ազդեցութիւնը կենդանիների ու մարդու վերաբերմամբ: Իսկ հասարակական գիտութիւնները սօցիոլոգիան ասում է, որ մարդ իբրև հասարակային մարմին,

իբրև անհատ — իր միջավայրի, իր քաղաքական, մտաւոր և նա մանաւանդ տնտեսական կարգերի լիովին արդիւնքն է:

Լեոնեցի ևս ոչ մի դէպքում չի դադարում ասելուց թէ անհատը մեղաւոր չէ, եթէ միջավայրը վատ է, բանի որ անհատը միջավայրի միայն արդիւնքն է:

«Ոչ ես, այլ մարդիկ և կեանքն են պատճառ».

Ոչ ես, մեղաւորն աշխարհն է պատիր»...

Եւրոպայի հարցը, որ մինչև այսօր դեռ բոլորովին վերացած չէ, թէ արդեօք մարդս ինչն է չափ է թէ բարի, ինքն իրան բացատրում է ի հարկէ, երբ աչքի առաջ ունենանք մարդուս կախումը միջավայրից:

Նիշտ է՝ ժառանգականութիւնը ունի իր յայտնի ազդեցութիւնը մարդու վրայ, սակայն բազմաթիւ են օրինակները, երբ երեխայի ամենավատ բնազդումները լաւ պայմաններում չքանում են և կամ մինչև իսկ դէպի լաւը փոխւում:

«Մեր սերունդը» բանաստեղծութեան մէջ բանաստեղծփիլիսոփան պատկերացնում է մեզ 80-ական թվականների Հայ երիտասարդ սերունդը, որի բոլոր վեհ զգացմունքները, ազնիւ մտքերը ճնշւում են շնորհիւ նրան շրջապատող միջավայրին:

«Մենք աճում ենք շրջանակում»

Մի նեղ, ճնշած ու տրտում»...

Եւ շնորհիւ դրան՝

«Ոչ անուրջներն

Ոչ մեր վառվառ տարիների հրապոյրը,

Չունի ոչ մէկն ազատութիւն ըզձալի

Չ'կայ ոչ մէկն լայնութիւն»

«Մենք, ասում է, Լեռնեցի հայ սերնդի բերնից—

«Շնեւած, աճած շրջանակում նեղ, երկչոտ,
Ուր ողջ գեղը, սուրբ, վսեմը հալածանքի է մատնւում,
Մեղքաջութիւնն յետոյ օտար է յայտնւում,
Մենք խորշում ենք պըսակիցը տատասկոտ» ...

Իսկ դրա հետեւանքը յայտնի է —

«..... մարդկութեան ոչ մի պտուղ չըտւած,
Իշ մեղ վսեմը յափշտակել չէ կարող,
Լքողար ձայնի համար կ'լինին մեր սրտերը խըլացած»....

Եւսպէս ուրեմն՝ հայ երիտասարդ սերունդը հագիւ մեծ նպատակներին տրւած, հաղիւ «գործ»-ին մօտեցած ու նրա կենսատու շոգւով զրաւլած — պատահում է խեղդիչ մթնոլորտին, որ շրջապատում է նրա կամքը, նրա իդէալը՝ և ընկնում է անգործութեան մէջ։ Բանաստեղծը նմանեցնում է այս հասարակական տխուր երևոյթը այն կոկոնին, որը դեռ չբացւած — ցերեկայ տօթից այրւում է։

Եւր, Լեռնեցի հաւատացած է, որ 80-ական թւականների հայ սերունդը գուցէ և պատրաստ է գործի ասպարէզ իջնել, բայց արտաքին պայմանները նրան շեղում են իր ուղիից... ուրեմն նրանք, որոնք ազատ են այդ պայմաններից, կարողացան կամ կարողանում են դեռ գործել յանուն իրանց բարձր ու ազնիւ զգացմունքների... :

*
*
*

Մի հեղինակի, լինի բանաստեղծ կամ հրապարակախօս՝ հասարակական հայեացքների կշռաչափը, կրիտերիումը

մեր կարծիքով կայանում է այն բանում, թէ ինչպէս է նա վերաբերւում դէպի մարդկային զանազան դասակարգերը, ինչպէս են նրա դասակարգային յարաբերութիւնը ընդհանրապէս, և թէ՛ ինչպէս է վերաբերւում, ինչպէս հասկանում, ինչի է նմանեցնում հեղինակը ժողովրդի հասարակ տարրերը, ամբօխը։

Եւս դէպքում կարծում ենք՝ հետաքրքիր կ'լինի մեզ ծանօթանալ բանաստեղծ-փիլիսոփայի հայեացքների հետ ամբօխի վերաբերմամբ։ Լեռնեցի ունի հանգուցեալ Բաժ-Ֆիլի յիշատակին նւիրած մի բանաստեղծութիւն «Ամբօխ» անունով։ Եւս ոտանաւորից մենք իմանում ենք, որ բանաստեղծը ուղղակի դեմոկրատական (ժողովրդական) հակումներ ունի։ Եւս չի նմանում այն արիստոկրատ պօէտներին, որոնք աջ ու ձախ հայհոյում էին ամբօխին, նախում էին նրա վրայ իբրեւ մի քստմանի, վայրենի մասսայի վրայ. հետեւելով մի քանի ուռւս ոլիմպիականներին, մեր հայ բանաստեղծներն ևս տեղ տեղ զերծ չ'մնացին այդ արհամարհական հայեացքից ամբօխի մասին։

Լեռնեցի ասում է, որ ամբօխը նման է ովկիանոսի, թէ նա ընդհանրապէս սովոր ընթացքով զբաղւած է իր առօրեայ հոգսերով, բայց նրա կրծքում կայ թագնւած մի հպարտ զօրութիւն, իսկ սրտում դուք կրգտնէք ամօխի-լած սիրոյ ջերմութիւն. սակայն նրա մէջ կան և զաղտնի կայծեր, որոնք «դառն օրւայ համար զրաւական են դարձած»։

Ինչպէս խաղաղ ովկիանոսում գտնւում են ուժեղ յորձանքների, ամբօխի մէջն էլ կան թագուն կրքեր ու «իղձերի գոռ յորձանքների»։ այնպէս որ ամբօխի կեանքը

և ոյժը հռում է արտաքին լուծեան ներքև. միայն երբեմն, ասում է Մեռնցը, լաւ ըմբռնելով ամբոխի հոգեբանութիւնը, ինչպէս հողմը պտտւում է ծովի երեսին, ամբոխի կրճքից ևս ելնում է «սոսկական տնքոց», և շուտով կրկին դադարում է: Բայց ահա հողմը փչում է ուժգին ովկիանոսին վրայ, գունդ գունդ կիտում են սև ամպերը և լինում է այն, ինչ ընդունւած է անւանել փոթորիկ. նոյնն է և ամբոխը:

Միգպէս և ամբոխն է տարր խորհտագին.

Նրբեմն նրա կրճքից ժայթքում է լաւան,

Նրա միջի յորձանք մոնչում են ուժգին

Նւ նրա գոռ, դժգոհ շնչի զօրութեան

Հանդէպ կործանւում ամրապինդ շէնքեր,

Նրա կերակրած կեանքեր խորտակւում....

Նւ լոկ փարոս իբր մէկ աւետարներ

Նրա դրօշակն այնտեղ մենակ ծածանւում:

«Ամբոխի կերակրած կեանքեր».... Նշիւո խօսք և որբան ներքին իմաստ այս բառերում: Պատմական յայտնի ըուպէներում, երբ ամբոխը, հասարակ, ռամիկ ժողովուրդը խլրտում է՝ նա չի խնայում իր հարւածը իրան կեղեքողներին, բռնաբարողներին, որոնց սակայն հասարակ, խաղաղ ժամանակ նա տալիս է և իր ոյժը և իր տուրքը: Այն կոշտ ձեռքերը, որ դեռ երէկ բանում էին և հարկ տալիս իրանց տէրերին, այսօր ապստամբում են և նոյն կոշտ ձեռքերով այսօր ապտակում իրանց կեղիքիչներին: Ամբոխի այսպիսի՝ նկարագրութիւնը մենք առաջին անգամ պատահում ենք հայոց պարնասում:

Մենք չենք ուզում ասել, որ հարկաւոր է իդէալա-

ցընել ամբոխը. բնաւ. սակայն տալ բանաստեղծական զրւածքում ամբոխի պատկերը ի հոգեբանական ճիշտ գծերով — պատիւ կբերէր ամեն ազգի բանաստեղծներին: Մայիսի թէմաների հետ աւելի բան երբ և է անհրաժեշտ է հոգեբանական ու պատմական ճշտութեամբ վերաբերել, առանց իդէալացնելու ամբոխը, բայց և առանց հայհոյելու նրան. եթէ ամբոխի իդէալացնելը սխալ հայեացքներ կ'շատացնէ, նոյնպէս նրան հայհոյելը ևս աւելի մեծ ֆաստներ առաջ կբերէ, որովհետև ամբոխը այնքան ցածր կանգնած չէ, ինչպէս ընդունւած է կարծել, և շատ անգամ նա աւելի շուտ է ըմբռնում, աւելի պարզ է հասկանում պատմական յայտնի պահանջները, բանթէ շատերը ինտելլիգենցիայից:

Ասելով ամբոխ ընդունւած է հասկանալ գոհճիկ, հոսարակ ժողովուրդ, գիւղացի, արհեստաւոր, կամ վարձու բանւոր, պրօլետարիյ: Մեռնցը «Նդրայր իմ, եղբայր իմ» բանաստեղծութեան մէջ ուղում է «պինդ սեղմել» թշառ գիւղացու կամ «ստրուկ» բանողի ձեռքը և նրանց հետ ձեռք ձեռքի տալով՝ միասին գործել: Բանաստեղծը ասում է, որ բանւորի կամ գիւղացու մէջ ամբոխութեամբ է մի անյայտ աշխարհ, նա թաղցրած ունի իր մէջ չարի դէմ «մի զգացում անխոնարհ»: Սակայն բանւորը անգիտակցաբար կրում է իր մէջ յայտնի ոյժեր, յեղափոխիչ տարրեր, բայց, շնորհիւ իր ստրուկ կեանքին, նա չէ հասած իր դասակարգային գիտակցութեան: Միգ գիտակցութեան զարգացման բարձր և մեծ դերը պատկանում է ինտելլիգենտին. սակայն մինչև այդ օրը, այսինքն մինչ չհասած իր դասակարգային գիտակ-

ցութեան՝ նա աչքի չի ընկնում իր ոյժով. այլ բան է յետոյ, երբ նա ստանում է իրեն յատուկ դերը ու կոչումը, որովհետեւ բանւորը, ինչպէս ասում է Ղեռնցը, մարդկային կեանքի սիւնն է.

«Ղու միշտ կանգուն սիւն ես կեանքի մարդկային,

Ղու—ապագան ես գեղ, երանելի,

Ղու—գործագործն ես բնութեան օրէնքին,

Ղու—Պոռմէթէոսն ես այժմեան աշխարհի»:

Ա երե մենք ակնարկեցինք այն բանի վրայ, որ ըստ Ղեռնցին, ամբոխը-կերակրողն է իրան տիրող դասակարգին, իսկ այստեղ բանւորը—գործագործն է բնութեան օրէնքին: Այ երկու դասակարգ. գործադրող և անգործադրող դասակարգ (կլաս), բանաստեղծ-փիլիսոփան հակում է դէպի առաջինը, դէպի գործադրողը, և թէև նա, գործադրողը այժմ ստրուկ է, կաշկանդւած կուռ շղթաներով, զիտեմ, ասում է բանաստեղծը՝

«..... ուժեղներն այժմեան արիւնուշտ

Սնում արիւնովդ, վամբիւ իբրեւ բիրդ»...»...

Բայց մի՛ թուրանար, քաջալերում է բանաստեղծը, քեզ ձեռք եմ մեկնած — գնա՛նք գուցէ և արեան միջից, չէ՞ որ սուրբ նպատակը կրտսնէ դէպի բաղբի յաղթանակը:

*
* *

Որքան էլ Ղեռնցը ինքնուրոյն լինի իբրեւ բանաստեղծ-մտածող, բայց և այնպէս ազդել են նրա վրայ մի բանի ուռւ բանաստեղծներ. այդպէս օրինակ նրա «Սոսան, բանաստեղծը և հրապարակախօսը» բանաստեղծու-

թիւնը, որ մօտ 12 էջից է բաղկացած: Այս ոտանաւորը ընդհանուր առմամբ մի թոյլ գրւածք է մեր կարծիքով, և երկու տեսակէտից. նախ՝ շատ երկար է ու տաղաչափութեան շատ անյարմար ձև է տրւած. երկրորդ՝ որ ամբողջ ոտանաւորը դիդակտիկայի ձև է ստանում կարծես՝ բանաստեղծի, մուսայի և հրապարակախօսի խօսակցութեան ժամանակ: Ներկայ դարուս առաջին կիսից սկսած եւրոպական բանաստեղծները, համարեա՛ բոլորը, փոքրիկ բացառութեամբ՝ վերցրել են այս թեման. այսինքն բանաստեղծի և հրապարակախօսի կարծիքը բանաստեղծի կողման կամ գրեւո մասին: Այնպէս որ սա բաւականին հնացած և մաշած մի ձև է, երբ երեան են գալիս բանաստեղծը, մուսան և հրապարակախօսը կամ գրավաճառը և կամ մի այլ արարած և իրանց մէջ երկար ու բարակ ոտանաւորով խօսում են: Ղեռնցի մօտ էլ, ինչպէս և միւս բանաստեղծների մօտ, հրապարակախօսը խորհուրդ է տալիս պօէտին չերգել հրապարակ, այլ այնպիսի պարզ տեսարաններ, որոնք կուենենան իրանց յայտնի հասարակական մեծ, կրթիչ նշանակութիւնը, որոնք կ'տան բարոյական ու կենսական դասեր, — սակայն պօէտը հետեւելով մուսայի խորհրդին՝ չնաշխարհիկն է ուզում երգել: Ինչպէս տեսնում էք այստեղ ոչինչ ինքնուրոյն, օրիժինալ չկայ. չէ՞ որ բանաստեղծների մեծագոյն մասը ամբողջ իրանց կեանքը երգում են իրանց անձնական տանջանքների, վշտերի ու անուրջների մասին. նրանք սլանում են վերեւ, մինչդեռ ցածում տանջում են մարդիկ իրանց կեանքի առօրեայ տատանումներում և «վարում են իրենց օրեր ցաւագար», ինչպէս ասում է Ղեռնցը: Սակայն «չնաշխարհիկից»

զաա Լեռնացի մուսան վերև յիշած պիէսում խորհուրդ
է տալիս բանաստեղծին երգել ոչ թէ միայն ծովի
տխուր մոնչին, կամ անտառի խուլ շրշունքը և այլն, այլ և՛

« մարդկութեան տխուր չարչարանք,
Նըրա կեանքը ցաւոտ, տըխուր,
Նրա խեղճութիւն, նրա տանջանք,
Նրա թշառ ու սև օրերը . . . »

Մի այլ տեղ («Պօէտ») Լեռնացի պօէտին ծովի հետ
է համեմատում: Ինչպէս ծովը զարթնում է վստական
լուծութիւնից և յանկարծ քամուն փչելուց կենդանանում է,
նոյնպէս և պօէտը դուրս ելլելով հոգեկան հանգիստ նին-
ջեց՝ սկսում է իր լարերը թռթռեցնել, երբ նրա մէջ
կրքերը զարթնում են և իրանց անհանգիստ խաղով նրա
սիրտը ալէկոծում: Այս ոտանաւորում ևս մենք տեսնում
ենք, հակառակ մեր սպասածին, հին էստետիկ պօէտների
աղբեցութիւնը հայ բանաստեղծի վրայ, և ոտանաւորի
ընդհանուր ոգին մեզ յիշեցնում է մի ինչ որ հին, շատ
հին պոէզիկական նկարագրութիւն բանաստեղծի:

Սակայն Լեռնացի «մարգարէն» կարծես Լեռմոնտովի
յայտնի «Пророкъ» ոտանաւորի շարունակութիւնն է:
Մինչդեռ Լեռմոնտովի մարգարէն իր ճշմարտութեան հա-
մար քարկոծւում է և քաղաքներից հեռանում—
հայ բանաստեղծի մօտ՝ ընդհակառակն, մարգարէն հեռու
է բշտում իր սրտին տիրած թուլութիւնը և սուրբ մարտի
ծարաւ է զգում, ասելով՝

. . . «Պիտի դիմեմ նըպատակիս,
Խուռն ամբոխի մէջ մտած,
Թէկուզ քարեր թափեն գլխիս,
Թէկուզ լինեմ անիծւած»:

Իսկ իրեն հալածողների մասին մարգարէն ասում է.

. . . «Ես նըրան կը ներշնչեմ
Սէր, նրա կեանքի մէջ փրկիչ,
Խստաբարբառ կընդովեմ
Նրա ախտերն աւերիչ» . . .
. . . «Հաստատակամ և լիայցս,
Խօսքով աղատ և հըպարտ
Կերթամ. Լճա եւ արշալոյս.
Շո՛ւտ, դէպի մարտ, դէպի մարտ» . . .

Լեռնացի ամեն այն դէպքում, երբ տեսնում է, որ
ճշմարտի արիւնն է հոսում, երբ չարութեան ու խաւարի
զաղափարը «մարդատիպ դէմքով» «լափում է կեան-
քերն մարտնչողների»—չի ընկձւում, չի տառապում, այլ
գոչումէ դէպի մարտ և ինքն էլ գնում է դէպի մարտ,
նրա սրտին տիրում է

« զայրոյթ անսահման
Եւ թագուն կայծն ու հաւատն անսասան
Քայլերս ուղղում դէպի մարտ վսեմ» . . .

Իսկ մարտի կոչելով բանաստեղծը իդէալացնում է
մինչև իսկ դաշոյնը և այն աստիճան, որ իսկապէս չափը
զիւնից փախցնում է:

Լեռնացի կարծիքով մարտն է, կռիւն է, որ փրկելու
է աշխարհը՝

«Արեան մէջ, կուի մէջ աշխարհն մկրտած,
Սէկ օր մեծ բաղդի կտեսնէ յաղթանակ»....

Եւ մինչդեռ այժմ մարդկութեան ստուար մեծամասնութիւնը տառապում է քաղաքական, տնտեսական, մտաւոր ու բարոյական բռնութեան տակ... Կ'գայ ժամանակ, երբ «արեան միջից» իրերի բնական զարգացումով՝ մարդկութիւնը կը տեսնէ իր ոսկէ դարը:

2' յիշատակելով այստեղ մի բանի այլ ոտանաւորներ, որոնք կրում են մտածողական, փիլիսոփայական ոգի, յիշենք Լեւոնցի այլաբանական ձևով գրւած բանաստեղծութիւնները, որոնց մէջ սակայն դարձեալ երևում են ինտելիգենտ բանաստեղծի հոգեկան զրուծիւնը՝ միշտ իրան յատուկ իտէական նօթայով. այսպէս օրինակ «Արծիւ» բանաստեղծութիւնը:

Լնյաղթ ու հրպարտ, սրատես արծիւը, թռչում էր աշխարհիս մի ծայրից միւս ծայրը. և ահա բանաստեղծը գեղեցիկ և ուժգին գոյներով նկարագրում է արծւի թռած զանազան երկիրները.

...«Լճա ցածր դա մի մեծ երկիր է բազմաշխատ.
'Ես փառքն իր մեծաշուք ձեռք բերեց գնով արեան,
Լքիւնով է բացել ճանապարհ դէպի բաղդ,
Լքիւնով էլ կ'հասնի հանուր երանութեան»...

Ինչպէս ընթերցողը նկատեց՝ սա Ֆրանսիան է, որ իր ներկայ փառքը յիզափոխութեամբ միայն կարողացաւ ձեռք բերել. բայց «Լուսաբացի երգը պիտի երգէ Պաղղոյ աբաղաղը», ինչպէս ասել է մի գերմանացի գիտնական, և

Ֆրանսիան ինչպէս բոլոր խնդիրներում, նոյնպէս և «Հանուր երանութեան խնդրում», ուզում է իննել առաջինը և ըստ երևոյթին դարձեալ արեան գնով:

Սակայն հետեւե՛ք արծւին, որ մի այլ երկրի վրայից է թռչում-անցնում.

«Սէկ այլ տեղ, այլ երկիր, գիտութեամբ ծանրացած
Յառաջընթաց դրօշակն ծածանւում վեհաբար,
Ուժեղը տրկարին ճնշում է կատաղած,
Տըկարն ուժեղի դէմ ելած մարտ արդար»:

Սա Պերմանիան է, ուր դեռ ութսունական թւականներում ուժեղ, բայց բռնաւոր Ռիամարկը չէր խնայում ոչ մի միջոց ընկճելու համար գերմանիայի կաթոլիկներին, դործ դնելով իր յայտնի «Լուլտուր—բամֆը», հետեւելով խստօրէն բանւորական շարժումը, հրատարակելով նրանց դէմ «անօրէն օրէնքներ». իսկ վերջինս (բանւորը) չունենալով և չ'կամենալով Ռիամարկի դէմ գործածել միլիոնյն բռնապետական միջոցները—գործ էր դնում խաղաղ, բայց սխտեմատիկաբար իր գաղափարների տարածումը, մի «արդար մարտ» էր գործածում, ինչպէս ասում է բանաստեղծը, և իբրեւ դէպ Ռիամարկի լէժիմի դէմ—ուղարկում էր ազգային օրէնսդրական ժողովը իր դասակարգի ներկայացուցիչներին:

Բայց արծիւը անցնում է այլ ևս մի քանի երկիրներ.

«Լճա և երկիրը խեղճութեան ու լացի
Խուլ, խաւար անկիւնից տնքոց է դուրս ելնում.
Լքիւթէ հարւածից արիւնն անմեղի
Հոսում է, ճշմարտի ձայնն անիրաւն խլացնում»...

Այս «խեղճութեան ու լացի» երկիրը անշուշտ Տաճկաստանն է:

Այլ երջապէս արծիւը, որի սիրտը այլ տեղ է պանում — իր հարազատ երկրին կարօտելով՝ թռչում է իր ծննդավայրը — Մասիսի ստորոտը. բայց արծիւը պատահում է մի այնպիսի սիրտ ճմլող տեսարանի, որ նրա թևերը թուլանում են, իսկ ինքը նզովքի հայրացքով երկինք նայելով ու թափ տալով թևերը՝ գլորւում է գլխիվայր ու խաւարի մէջ յաւիտեան թաղւում. նրա տեսածն էր՝

«Հովիտներ ու դաշտեր, անտառներ ու ձորեր,
Քաղաքներ ու գիւղեր — բոլորը ցիր ու ցան,
Լսես, աւերակներ անկենդան ու անտէր.
Լսես, շիրմաքարեր մի երկրում չուտաւական »:

Բացի այդ՝ ինքնուրոյն և անհատական բնաւորութիւն է կրում Առեւնցի բանաստեղծութեան մէջ այն զգացմունքների արտայայտելու ձևը, որոնք զուտ անձնական գոյն ունեն և որոնք հետեւապէս, պատահելով համարեալ բոլոր բանաստեղծների մօտ, կարող էին գրւած լինել Առեւնցի մօտ էլ յայտնի շապլօնով:

Մենք ուզում ենք խօսել այն ոտանաւորների մասին, որոնց մէջ բանաստեղծը իր սիրած անձնաւորութեան, իր սիրած կնոջ համար է քնարի լարերը հնչեցնում: Այս յիշուած, թերթեցէք բանաստեղծ-մտածողի այն ոտանաւորները, որոնք նւիրւած են նրա սիրած անձնաւորութեանն և որոնց մէջ գուր կ'գտնէք ուրեմն բանաստեղծի անձնական սէրը, զգացմունքը, կրքերը, տանջանքը, և

ահա ձեր յանդիման կանգնած է ոչ թէ մի ասիացի, կամ մի եւրոպական տեկատենտ — այլ մի ինտելլիգենտ, մի մտածող բանաստեղծ: Առեւնցը սիրում է, սակայն առանց խելքը կորսնցնելու, թէև նրա սէրը ուժեղ է և ջերմ. նա սիրում է, այսպէս ասած, խելացի ու գիտակցական սիրով:

Բանաստեղծի համար կինը նրան հաւասար էակ է, և նա նրան սիրում է ոչ թէ այն բանի համար, որ սիրած կինը, դիցուք, սևորակ աչքեր, կարմիր թշեր կամ գեղեցիկ ու հրապուրիչ կազմւածք ունի (ինչպէս հայ բանաստեղծներից շատերը սիրում են նկարագրել) — այլ նախ և առաջ իր սիրած անձնաւորութեան մէջ բանաստեղծը տեսնում է իր կեանքի գործունէութեան սիրելի ընկեր: Նրա սիրած կինը — նրա ներկայ կուռի կամ ապագայ մարտի հարազատ ընկերն է, կամ այդպիսին պէտք է լինի: Բանաստեղծը նրա հետ տանջւում է և ի հարկ է ոչ թէ անձնական ցաւից դրդւած, այլ մի ուրիշ ցաւով, մի այլ դառն կրկոյթ աչքի առաջ ունենալով: Ներքին հոգեկան զգացումը, բանաստեղծական ձիրքը կամ ոգևորութիւնը, թելադրում է Առեւնցին քաղել իր սրտից ամբողջ հիւթը, սակայն «իբրև մի տուրք այս չարչարւած աշխարհին».

«Այս զգացումը քեզնից, անգին արարած,
Քեզնից հասել ինձ բաժին —
Սփոփանք կեանքիս տխրագին »:

Հայ բանաստեղծը ահա թէ ինչպէս է նկարագրում իր սիրելիի ներքին աշխարհը՝

«Տեսայ սիրտդ, ուր վսեմ, սուրբ
Օգացումներն են բռնակւում,

Եւ քո հոգիդ հպարտ ու նուրբ,
Եւ բնութիւնըդ քո տրտում,
Ետեւութիւնըդ դէպի վատը,
Յափշտակութիւնըդ գեղով
Եւ յոյսերը, նպատակները,
Եւ այն վսեմ գաղափարը,
Որ բեզ գրաւել են խանդով,
Որ դու իմ մէջ ամրացրիր
Քո սիրովդ դիւթական,
Որոնցով այժմ մենք սիրալիր
Շնչում, ապրում ենք միայն»...

Եւ դպէս ուրեմն, բանաստեղծի սիրածը — վսեմ գաղափարների տէր անձնաւորութիւն է, մի կին, որ իր գաղափարների իրականացումը իսկ պահանջում է բանաստեղծից կամ ուզում է նրա հետ միասին իրականացած տեսնել.

... «Ես եկայ, քոնրդ եմ, ո՛վ տեսիլ լըրաբեր.
Ղուկ կեանքս ես զոհ ուզում փրկելու այլ կեանքեր»:

Նա ասում է իր սիրած կնոջ մասին՝

«... Որ ուրիշի տանջանքին է ուշադիր,
Որ մեծ կամքով գիտէ չարը հալածել
Եւ արդարը սիրաբորբոք միշտ պաշտել»:

«Երևոյթ» բանաստեղծութեան մէջ — Լեռնեցը մեզ պատմում է՝ ինչպէս «կուսական ձայնով» երևոյթը, այսինքն իր սիրածը՝ նրան գոչում է և նրանք գնում են գործելու այնտեղ, որտեղից լսում է մի ինչ որ կոծ, աղաղակ, մի ինչ որ սրտազին ճիչ ու ցաւ և ուր՝ ինչպէս ասում է բանաստեղծը —

«... Եղբայրներս են հարազատ
«Լեռն միւս կողմն են ինկած,
Խեղճ, վիրաւոր ու յուսահատ
Թշուառութեան մէջ թաղած»:

Բանաստեղծը սիրում է և սիրւած է. և նա, կարծես, երջանիկ է սիրոյ հովանու տակ, կարծես, մի սփոփիչ հանգիստ է զգում, սակայն հարցնում է իր սրտակցին, թէ երջանիկ են նրանք արդեօք.

«... Երջանիկ... փուչ ձայն... Լըդեօք խաբում չենք...
Եւ բաղդում քո պարզ արցունք չեն ցամքել,
Իսկ ե՛ս... Թախիծ ու տանջանք են եղել
Իմ կեանքիս բաժին... երջանիկ... իսկ շուրջ,
Նայիր, — մարդկանց մէջ վատ է, գարշ սւ փուչ...
Ղրանք մեզ եղբայր են... Ո՛չ, ո՛չ, հանրական
Սըգոյ ժամանակ չ'կայ բաղդ անձնական»:

Եւ դպէս ուրեմն՝ մինչև իսկ սիրոյ, անձնական բաղդի ընդհանում, բանաստեղծը ոչ մի վայրկեան չի մոռանում, որ կայ գործ, որ շուրջ մարդիկ տանջւում են, իսկ «դրանք մեզ եղբայր են» ասում է, պէտք է նրանց օգնել, չպէտք է անձնական բաղդով զբաղւել — չէ՞ որ 19-րդ դարու ճշմարիտ ինտելիգենտը միայն իր անձնական բաղդով ու հանգստով դեռ չէ զգում իրան բաղդաւոր. պէտք է որ շուրջն էլ մոռայլ ու դառն իրականութիւնը փոխի գեղեցիկ և հանուր երջանկութեամբ:

Սերբերած օրինակներից արդէն ընթերցողը կարողացաւ գէթ փոքրիկ գաղափար կազմել Լեռնեցի բանաս-

տեղծութեան մասին, սակայն **Լեռնցի** բանաստեղծութեան բնորոշումը լիք չէր լինէր, եթէ մենք մի քանի խօսք չատէինք և **Լեռնցի**՝ իբրև «Հայ բանաստեղծի» մասին:

Վարաւոր քաղաքական ու տնտեսական յայտնի պայմանները Հայ ժողովրդին տւին այն սերմերը, որոնք աճելով Հասան մինչև այն կէտը, երբ սկիզբն առաւ 19-րդ դարու երկրորդ քառորդին ազգային գիտակցութիւնը: Այդ ազգային գիտակցութիւնը, որ անդրադարձաւ Հայրենիքի սիրոյ գաղափարի մէջ, իր ուժեղ ու հիմնաւոր պատճառներով կ'անց 19-րդ դարու Հայոց ազգի ամբողջ մտաւոր ու հոգեկան աշխարհը:

Հայրենասիրական գաղափարը սկզբում երևաց գրականութեան գլխաւորապէս ռոմանտիկական ձևի տակ, գրքելով իր մէջ միաժամանակ՝ **Արշան**, **Աբովեան**, **Նազարեան**, **Նալբանդեան**, **Պատկանեան**, **Շահ-Աղիզ**, և այլն... — և կանգ առնելով **Բաֆֆի** վրայ, որից յետոյ Հայրենասիրութիւնը, իբրև գաղափար, եկաւ Հասաւ իր զարգացման բարձր կէտին, ուր արդէն նա, ազգային գաղափարից դարձաւ ազգային գործ, իսկ ընդհանուր առմամբ Հայկական Հարց, ցնցելով ամբողջ Հայ տարրը և ծակելով միանգամայն սուր ասեղի պէս մինչև իսկ **Նուրոպալի** Հաստ կեղևը...

Եւ թիւում ազգասիրութիւնը կամաց-կամաց սկսաւ լռել. դուրս եկաւ ազգային Հարցի կրիտիկան և լիակողմանի ուսումնասիրութիւնը. եւ «կեցցէ՛ Հայրենիքը» — եթէ զուտ խօսքերով էր վերջանում միայն՝ չէր շարժում ոչ մէկի սիրտը: Հարկաւոր էր գործ: Արտաքին և ներքին նոր պայմանները դրին Հայ Հասարակութեան առաջ

նոր պահանջներ, և այդ պահանջները ուղղւած էին գլխաւորապէս Հայ երիտասարդ սերնդին և թրքահայ ժողովրդին:

Բաֆֆին իջնելով գերեզման՝ ցոյց տւեց գործի հորիզոնը ինտելիգենտ սերնդին. այդ նոր սերունդն էլ ութսունական թւականներին արդէն պատրաստ էր իր մեծ ուսուցչի ցոյց տւած ասպարէզը իջնել անձամբ: Սակայն դեռ «գործը» չկար, դա միայն «գործի» նախընթաց օրն էր. շատերը գործին հաւատում էին, բայց իրանց շուրջը դեռ չէին կարող նշմարել ապագայ գործիչներին: Հաւատը դէպի Հայ երիտասարդութիւնը այնքան էլ մեծ չէր: — Պա 80-ական թւականների վերջին 2—3 տարին էր: Ահա այդ 80-ական թւականների սերնդին է պատկանում և **Լեռնցը**, և մեզ այս տեսակետից աւելորդ չի լինիլ ծանօթանալ նրա Հայեացքների հետ, իբրև մի 80-ականի հետ, թէ ինչպէս էր նա նայում Հայ սերնդի վրայ, հաւատո՞ւմ էր արդեօք գործին և այլն և այլն...

Լեռնցը հաւատարիմ այն սկզբունքին, որ կարելի է լինել ջերմ Հայրենասէր, առանց լինելու թիւում ազգասէր կամ շովինիստ, իսկապէս որ՝ ոչ մի տեղ իր ոտանաւորներում չի գտլիս այն եզրակացութեան, թէ ամեն ինչ, որ կրում է Հայ անունը կամ Հայ էթիքէթ, ճակատագրորէն արդէն պէտք է լաւ լինի, կամ պէտք է սիրել: Ուստի և նրա ոտանաւորների մէջ դուք չէք գտնիլ «Հայ»-ի մասին խօսելիս «ընդհանրապէս», այլ եթէ պատահում էք, դա «Հայ դիւղացու» մասին է, կամ «Հայ բռնաբարւածի» մասին: Այս դէպքում նա մօտ է կանգնած **Ս. Նալբանդեան**ին, որը նոյնպէս

գուրկ էր շովինիզմից, բայց որի ազնիւ ու գործող հայրենասիրութիւնը ընդ միշտ մնաց կից նրա անմոռանալի յիշատակին: Վուր չէք պատահի լեռնացի գլուխներում, որ հայր մի առանձին պատանդանի վրայ դրած լինի. բացի այդ՝ բանաստեղծը միշտ զանազանում է «հայ վամփիրին» «հայ գիւղացուց»: լեռնացի համոզւած է, որ թրքահայոց տանջանքի պատճառը ոչ թէ թուրքն է ընդհանրապէս, այլ թուրք կառավարութիւնը ու նրա սխտէմը: Հայ գիւղացին կեղեքւած է, նա չի կարող զարգանալ իր մտաւոր, քաղաքական ու անտեսական կեանքը և դրա պատճառը միայն և եթ տաճկաց տիրող սխտէմն է. ահա գլխաւոր հարցը, որը տանջում է բանաստեղծ-մտածողին:

Բայց եթէ թրքահայը բռնաբարւած է, տանջւում է, ի՞նչ է անում ինքը հայը, ունի՞ արդեօք յոյս՝ միաւելի լաւ դրութեան: Արջապէս եթէ նա չ'գիտէ թէ ո՞ւր է իր դրութիւնից դուրս գալու ճանապարհը — կա՞ն արդեօք նրան ձեռք մեկնողներ: Ահա թէ բանաստեղծը ի՞նչ է ասում իր մի ոտանաւորում (գրւած 1887 թ.)

«Ո՛չ. ամեն ըոպէ յոյսըդ քեզ պահում».

Ուշում ես նոր կեանք, սպասում ես լոյսի,

Բայց միշտ անտարբեր ու միշտ անտրտում

Որ գիտէ՞ս մեկնում իր ձեռք քեզի»:

Ուրեմն թրքահայը յոյսը չէ կորցրած, նա սպասում է լեկավարող ոյժերին, որ նրան ցոյց տան ճանապարհը, սակայն հայ ինտելիգենտը չի օգնում նրան և դա այն ժամանակ, երբ ութսունական թւականներում մի կողմից հայոց կեանքի իրականութիւնը, միւս կողմից հայ հասա-

րակութեան մէջ սկսած յուզմունքը, խմորումը մի տեսակ ուղիով մատում էին դրեւ հայ առաջագէտ տարրին՝ «գործ և միայն գործ»:

Նոյն միտքը, թէ «որդին չէ մեկնում իր ձեռք» — մենք տեսնում ենք մի այլ բանաստեղծութեան մէջ լեռնացի մօտ.

«Եւ ստէ՛պ նրա ըստէր յայտնւում գիշերով

Սոչում է սուրբ մարտ հային մեծ ձայնով,

Բայց միշտ նա մնում է առանց պատասխան

Եւ մէն, լուռ իջնում է դարձեալ գերեզման»:

Բայց 1887 թւից, երբ այս ոտանաւորները գրւած էին, մինչև մեր օրերը, այսինքն մի տասնեակ տարւայ ընթացքում շատ բան փոխւեց, շատ «ջուր անցաւ այն օրից», երբ հայ կրիտասարդ սերունդը դեռ վախում էր գործից:

Լեռնացի իր ժամանակակից հայ սերունդը այսպէս է մեզ նկարագրում՝ «ատրուկ վախկոտ, շողջորթ, ատւած, հրապարակում գաղտ խառնակիչ, նրա սէրն ևս կեղծ է, իսկ խօսքերը լիտի ու սերտած են. թագնւած է բընի մէջ վախկոտաբար՝

«... հազիւ հազ թողնելով իր բոյնն անգին,

Ուր թագնւած էր նա մարտի գոռ ժամին,

Փուռ և փըքուն խօսքեր շաղ տալով,

Ողջունելով երանաւէտ բերկրանքը՝
Սուրբախանայ, որ ուրիշի՝ վեհ մահով
Փրկըւեցաւ իր կեանքը»

Այն երկրին, որ բանաստեղծը անուանում է «երկիր տանջանքի» ի՞նչն է պակասում: Նրան պէտք է, ասում է բանաստեղծ—մտածողը, «կեանք անկախ, կեանք գործող, անվախ, ազատ խօսք», բայց դրանք միայն բաւական չեն, ըստ Ա. Խոնքին: ԹյրքաՀային պէտք են և տնտեսական լաւ պայմաններ: Առանց այս վերջինիս ինչպէս էլ մի ժողովուրդ բաղաժառանգապէս ազատ լինի, դարձեալ իրան ստրուկ է զգում շնորհիւ տնտեսական պայմաններին:

Թէև Հայոց երկիրը «բարերի մի կոյտ է», «օրօրոց Հայի մեծ թշւառութեան», որի ձորերն ու դաշտերը գերեզմանատուն են՝

«Ուր ոսկրների համար հայկական

Ղետակներ երգում օրօր լալիական»

Իայց և այնպէս, Ա. Խոնքը հաւատում է, որ Հայ զիւղացին կազատւի մի օր իր դրութիւնից և դա, գուցէ, մօտ ապագայում. եթէ քո դաշտերը, ասում է բանաստեղծը, քեզնով ցանած, քեզնով մշակած դարձել են քեզ համար բանտ, աքսորանք, եթէ քեզնից խլեցին՝ քո իրաւունքը, քո ձայնը, գիտցիր, ասում է, որ կայ մի այլ ձայն, որին ոչ ոք չի կարող յաղթել — դա արդարութեան ձայնն է

Աւելորդ չենք համարիլ անել մեր մի բանի՝ նկատողութիւնները Ա. Խոնքի բանաստեղծութիւնների և տրտաքինի վերաբերմամբ:

Շնորհիւ մտքի ելեէջների ու փիլիսոփայական խորհրդածութիւնների՝ Ա. Խոնքի լեզուն ու ոճը ևս ունի շատ առանձնայատկութիւններ, որոնք ընդհանրապէս վնասում են բանաստեղծութեան: Այն առաջին ոտանաւորը, որով սկսւում է նրա գիրքը, մի շատ դժարամարտելի ոտանաւոր է իր երկայն ու բարակ պերիօտներով. տեղ-տեղ այդ ոտանաւորում պէտք է այնքան ուշադրութիւնդ լարես, որ նրա գեղարուեստական կողմերը ևս չես նկատում: Աւելորդ բառահիւսութիւններ, որոնք միայն նւագեցնում են այնքան գեղեցիկ գրւածքների արժէքը:

Չափերն էլ շատ ինքնուրոյն գոյն ունին Ա. Խոնքի մօտ, երևում է, որ նա չի վազում յանգերի ետեւից, նա մի տեսակ արհամարհում է, կարծես, արտաքինը, երբ միտքը ուզում է լայն սաւառնում առնել:

Օր. նրա յանգերը. լացը—տնքոցը, աշխատիմ — դժխիմ, ելնում—տանջում: Սամ թէ գրաբառաբանութիւններ և օտարաբանութիւններ «քեզ իմանալ» փոխանակ դու իմանաս և այլն. բացի այդ՝ Ա. Խոնքը կամենալով հարստացնել իր ոճը, չափազանց շատ է գործ ածում էպիտետներ:

Ա. Խոնքի համար «գաղտնիքը» մենակ չի ասւում, այլ՝ «գիւթի զգալունիք» . «կապոյտ կամար» չէ, այլ՝ «հրապուրիչ կապոյտ կամար» . «եր-

կինք» չի ասում, այլ՝ «ոչինչը կ'ապոյտ»։ ահա և մի նմուշ երկու տողից.

... «Գաղտնա միտ խոռոչում մի լեռան լանջը լայն
Օարդարած էր շքեղ, եղեն է, թաւ անտառ»:

Սամ թէ՛

«Խոռոչում այն շքեղ, կախարդի է, սիրազբաղ»...

Լեռնցի բառարանը շատ հարուստ է և նա գործ է ածում այնքան քիչ գործածուող բառեր, որ միջին ընթերցողին համար այդ բառերը բոլորովին terra incognita են ներկայացնում. օրինակ. «հեշտանք» «մկնաձգտիչ» «հնչեն յորդորակ» «նըշաւակութեան գրքոյմով գծիւսմ», և այլն և այլն. գործածում է և սխալ բառեր օր «գեղ» փոխանակ գեղեցիկ: Լեռնցի գրելու ձևը ու լեզուն, ինչպէս ձշտօրէն նկատել էր պ. Լ. Քալանթար (Մուրճ. 1891), «արխատորատական է»: Սա մի զարմանալի երեւոյթ է. որքան էլ ինքը Լեռնցը լինի շաղաճ գեմօկրատական հիմունքներով, այնքան նրա լեզուն ու խօսելու ձևը կարծես արխատօկրատական են:

Սերջացնելով մեր փոքրիկ կրիտիկական անալիզը Լեռնցի բանաստեղծութիւնների մասին — մենք գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ նրա պօէզիան զխաւորապէս մաքի, իդէալի պօէզիա է: Շիշտ է, մենք գտնում ենք Լեռնցի բանաստեղծութեան մէջ և գեղեցիկ անուրջներ և դառն իրականութիւն և, ինչպէս ինքն է ասում,

«պատկերն ստրուկ ժողովրդեան, որ արիւնոտ է ու ցաւալից», բայց այս բոլորի վրայով անցնում է մի տեսակ խորհրդածութիւն, միտք ու անալիզ. տեղ-տեղ փոխելով կատարեալ փիլիսոփայութեան: Վարդապով նրան իսկոյն և եթ դուք տեսնում էք, որ բանաստեղծը չի ապրում լուսնի կամ աստղերի վրայ և կամ մութ ամպերի մէջ, այլ ամեն բոպէ նրա միտքը, անուրջները երկրի, ցածրի հետ են գործ ունենում:

Սան մի յայտնի տեսակ բանաստեղծներ, որոնք եթէ կապոյտ երկնքից էլ իջնում են ցած, այն էլ միայն երկրի վրայ գտնւած կարմիր վարդերի ու սոխակների «խաթրին»:

Եւդ տեսակ բանաստեղծները եթէ երգում են ծովը, երգում են միայն կապոյտ ալիքների համբոյրը արևի ճառագայթների հետ: Ծովի ափում կանգնած՝ նրանք չեն նշմարում կամ չեն ուզում նշմարել փոթորկի բարձրանայր և այնտեղից իմաց չեն տալիս ձկնորսներին նրանց մօտալուտ կորստի մասին: Սամ եթէ այդ «էստետիկ» բանաստեղծները բարձր լեռների մասին ևս երգում են, չունին այնքան ոչ թռիչք և ոչ քաղաքացիական համարձակութիւն, որ բարձրանալով այդ լեռան գագաթը՝ այնտեղից աւետեն տանջւած մարդկութեան նոր արշալոյսի ծագումը:

Լեռնցը այդ «էստետիկ»-ների խմբին չի պատկանում, նա հասկացել է որ երգել երգելու համար միայն, եթէ մինչև իսկ արատքին գեղեցկութիւն (?) ունենայ, սակայն սուսնց ներքին իմաստի, իդէալի մի աւելորդ ու մաշւած աշխատանք է:

Նա հասկացել է, որ այժմ նախ՝ պարունակութիւն
և ապա ձևը, ոչ թէ տենդենցիան անհրաժեշտ է, այլ
ներքին միտքը, իդէան. այժմ առանց մտքի — չի
իսկական պօէզիա:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0570665

19 APR 2013

❧ ԳԻՆՆ 20 Կ. ❧

Ղախէլ՝ Թափֆիս. Անարծնական զրափաճառանոց.

Բազու. Եղբայր Թառայեանցնրի զրափաճ.

Ոտտուլ-Ղան. Հեղինակի մօտ, Темерницкая, 69.

7684